

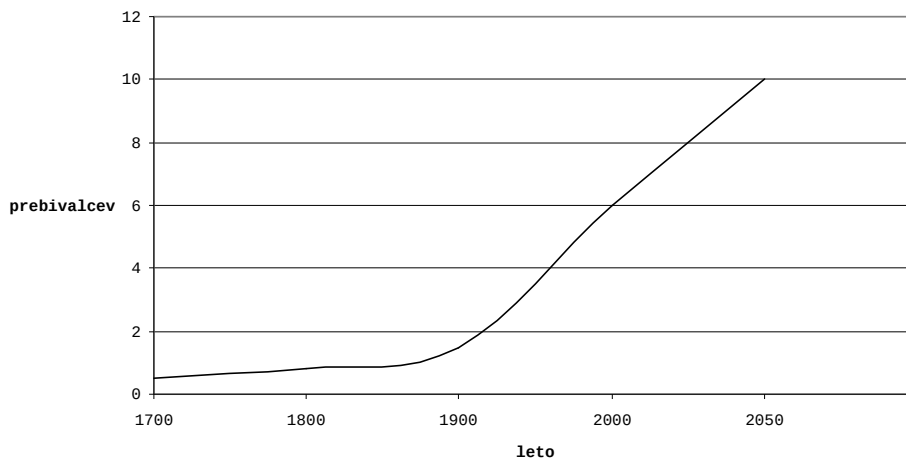
DEMOGRAFSKE SPREMEMBE

DEMOGRAFIJA je veda o prebivalstvu, ki z manj tematičnimi metodami preučuje velikost, razporeditev, strukturo in gibanje prebivalstva.

RAST PREBIVALSTVA

V zadnjih dvestotih letih se je število prebivalcev na svetu izredno povečalo in doseglo skoraj šest milijard.

Porast svetovnega prebivalstva (v milijardah)

Težko je oceniti, koliko ljudi je v posameznih obdobjih živelo na zemlji.

Navajajo pa naslednje številke:

- pred približno 40000 leti naj bi na zemlji živelo okrog 3 milijone ljudi;
- okrog leta 8000 pr. n. št. Naj bi se število povzpelo na približno 8 milijonov;
- okrog leta 0 naj bi jih bilo 200 – 400 milijonov,
- leta 1650 je število doseglo 500 milijonov in leta 1830 že eno milijardo,
- ob koncu druge svetovne vojne je bilo ljudi že 2,3 milijarde
- napovedujejo, da bo leta 2050 na Zemlji živelo že 10 milijard ljudi.

Na posameznih delih sveta je rast prebivalstva zelo različna:

- prebivalstvo v Evropi se zadnja desetletja povečuje le za okrog 0,5% letno;
- rast celotnega svetovnega prebivalstva je 2,2% letno;
- v nekaterih gospodarsko nerazvitih državah se prebivalstvo poveča celo za 3-4% letno.

Dejavniki, ki določajo rast in število prebivalstva v neki državi oziroma delu sveta so:

- **Rodnost** (nataliteta), ki jo merimo:
 - s splošno mero rodnosti, tj. številom živorojenih otrok na 1000 prebivalcev;
 - s splošno mero fertiliteti, tj. številom živorojenih otrok na 1000 žensk v reprodukcijski starosti 15 – 49 let;
 - s koeficijentom bruto reprodukcije, tj. številom deklic, ki jih rodi ženska v svoji reprodukcijski dobi, pod pogojem, da vse ženske doživijo konec te dobe;
 - s koeficijentom neto reprodukcije, tj. z bruto koeficijentom reprodukcije, zmanjšanim za vpliv smrtnosti žensk med reprodukcijsko dobo, in
 - še nekaterimi drugimi kazalci.
- **Smrtnost** (mortaliteta), ki jo merimo:
 - s splošno mero smrtnosti, tj. številom umrlih na 1000 prebivalcev;
 - s specifičnimi marami smrtnosti, ki upoštevajo smrtnost po starosti, spolu itd.
- **Naravni prirastek**, ki je razlika med rodnostjo in smrtnostjo;
- **Migracije** (doseljevanja in priseljevanja); mera je migracijski saldo (seštevek).

Ti dejavniki ne delujejo neodvisno, v »praznem prostoru«, ampak so odraz različnih drugih družbenih dejavnikov: gospodarske (ne)razvitosti; družbenih norm in vrednot, odnosa do otrok in njihovega pomena v življenju odraslih, torej mnogih gospodarskih, družbenih in kulturnih dejavnikov.

Razvidna je povezava med splošno mero rodnosti in bruto nacionalnim produktom na prebivalca kot enim od kazalcev gospodarske razvitosti. Z rastjo bogastva upada rodnost in obratno: za revnejše je značilna večja rodnost.

PROBLEMI V ZVEZI Z RODNOSTJO

Izoblikovali sta se dve nasprotujoči si stališči:

- a) Tisti, ki izhajajo iz globalne svetovne situacije, menijo da nas je že sedaj preveč; če pa se bodo sednji trendi rasti nadaljevali bo situacija postala nevzdržna. Veliko število ljudi je za omejen planet Zemljo velika obremenitev in vodi v ekološko katastrofo. Pri tem nekoliko pozabljajo da planet najbolj obremenjujejo bogati. Njihova poraba neobnovljivih virov in onesnaževanje sta neprimerno večja, kot si jo »privoščijo« revni.
- b) Drugi izhajajo iz ožjega, državnega okvira in govorijo o izumrtju celih predelov Evrope in nekaterih drugih delov sveta. Rodnost je namreč tako nizka, da ne zagotavlja več niti enostavne reprodukcije prebivalstva. Zanja je potrebno, da vsaka ženska rodi povprečno po 2,1 otroka. V mnogih državah pa je to povprečje manjše od 2.

Opozarjajo na **staranje prebivalstva** – večja se namreč delež starejših prebivalcev – in na gospodarske probleme, ki naj bi bili s tem povezani. Bojijo se, da bo v prihodnosti primanjkovalo delovne sile, s tem pa tudi sredstev za vzdrževanje ostarelih ljudi.

Navedeni stališči dokazujeta, da problem števila prebivalstva ni tako preprost. Odvisno od »zornega kota«, s katerega problem osvetljujemo, je mogoče izpeljati dva nasprotujoča si sklepa:

- Rojeva se preveč ljudi; človeštvo se nenadzorovano in neodgovorno razmnožuje.

➤ Ljudje nočejo imeti otrok; kaj storiti, da se jih bo rojevalo več.

EKSPLOZIJA PREBIVALSTVA

Za eksplozijo prebivalstva označujemo hitro naraščanje števila prebivalstva. Je posledica visoke rodnosti in relativno nizke mortalnosti.

Današnje gospodarsko razvite industrijske države je eksplozija prebivalstva zajela v 18. in 19. stoletju. Že v začetku 20. stoletja pa se je rast prebivalstva umirila. Nekoliko večja rodnost je bila zabeležena po 2. svetovni vojni, ponekod že med njo. Pojav označujejo kot »baby boom«. Že v 60. letih pa je skoraj povsod hkrati začela upadati.

Leta 1700 je imela Evropa približno 100 milijonov prebivalcev, leta 1900 pa že 423 milijonov. Tu seveda niso vsi všteti, ki so se odselili na druge celine, sicer bi bilo prebivalstva še več.

Kaj je povzročilo Evropsko eksplozijo in pozneje umirjenje prebivalstva in kateri dejavniki so vodili k celo postopnemu izumiranju? Ogleдали si bomo dve razlagitega pojava.

MODERNIZACIJA IN DEMOGRAFSKI PREHOD

Teorija demografskega prehoda izhaja iz prdpostavke, da je za predmoderne predindustrijske, tradicionalne družbe značilna reprodukcija prebivalstva z **visoko rodnostjo** (več kot 40 promilov) ob hkratbi visoki smrtnosti (tudi blizu 40 promilov). Naravni prirastek je tako nizek, rast prebivalstva počasna. občasno število prebivalcev celo upada.

Za moderne družbe pa je značilna reprodukcija prebivalstva ob **nizki rodnosti** in **nizki smrtnosti**. Tudi tu imamo torej majhen naravni prirastek, počasno rast prebivalstva, pa celo stagnacijo in upadanje števila prebivalcev. Toda prehod iz predmoderne v moderno družbo spremlja tudi demografski prehod: procesi modernizacije učinkujejo najprej na smrtnost in povzročijo njeno zmanjšanje; rodnost ostane še nekaj časa visoka. **Časovni zaostanek v padanju rodnosti** povzroča hitro rast prebivalstva – eksplozijo. To ilustrirajo podatki o splošni meri rodnosti in smrtnosti za Evropo v letih 1850 – 1985.

EVROPA

let o	Splošna mera rodnosti	Splošna mera smrtnosti
1850	40‰	30‰
1900	32‰	24‰
1950	23‰	16‰
1985	14‰	9‰

Modernizacija naj bi učinkovala na zmanjšanje smrtnosti predvsem z boljšimi življenjskimi pogoji; z napredkom medicine, ki je omogočila kontrolo in omejevanje bolezni; ustrežnejšimi higijenskimi razmerami itd. Čeprav procesi modernizacije pomenijo tudi bistvene spremembe gospodarskih in družbenih razmer, pa vseeno traja dlje časa, da ljudje spremenijo motive in cilje glede obsega družine. Prehod na nizko rodnost in s tem ponovno vzpostavitev ravnotežja med rodnostjo in smrtnostjo so omogočile naslednje okoliščine:

- Z industrializacijo izgubi držina reprodukcijsko funkcijo. Produkcija dobrin poteka zunaj doma. Zaposleni starši nimajo nobenega interesa pa tudi časa in sredstev ne, skrbeti za celo kopico otrok.
- V začetnih obdobjih industrializacije v Zahodni Evropi so bili otroci vključeni v proizvodnji proces, kot so bili že v predindustrijskih družbah. Postopna prepoved otroškega dela in uvedba obveznega osnovnega šolanja spremenita tudi vlogo otrok: ti niso več delovna sila, pač pa za starše predstavljajo strošek.
- Zaradi rastoče proizvodnje materialnih in nematerialnih dobrin cilj ljudi ni več zgolj preživetje, pač pa blaginja in razvoj. Pomembna postane kakovost življenja, ki pa jo veliko število otrok lahko ogrozi.
- Otrokom je treba zagotoviti čim boljše življenske možnosti, da bodo dosegli višji socialni status, kot s ga imeli starši. Tega seveda ni mogoče doseči, če je otrok veliko.
- Tudi dejstvo, da je čedalje več žensk zaposlenih, in njihova težnja, da bi v življenju počele še kaj drugega, kot rojevale in skrbele za otroke, delujeta proti velikemu številu otrok.
- Seznanjenost s kontracepcijo in njena splošna dostopnost omogoča ljudem zavestno uravnavanje števila rojstev.

Evropska eksplozija prebivalstva in bedne razmere, v kakršnih so v prejšnjem stoletju živele delavske družine, so nekatere takratne znanstvenike navedle k dokaj pesimističnim ugotovitvam in napovedim, Angleški zgodovinar in ekonomist Thomas Robert Malthus je leta 1798 izdal delo z naslovom »Esej o načelih prebivalstva«. V njem je ugotovil, da proizvodnja hrane narašča v aritmetičnem zaporedju (1, 2, 3, 4...), neizogiben »naravni zakon« pa je rast prebivalstva v geometričnem zaporedju (2, 4, 6, 8...). Tako nujno pride doneravnotežja med razpoložljivimi viri za življenj in številom prebivalstva; posledica je revščina. Te so ljudje krivi samim ker se pač tako nerazumno in nenadzorovano razmnožujejo. Rast prebivalstva nekoliko zavirajo bolezni in vojne, sicer pa Malthus priporoča še vzdržnost v spolnosti in odpoved proki.

Malthus seveda ni mogel predvideti povečanja produktivnega dela, ki jo je umogočil pospešen tehnološki razvoj. Evropejci takratne dobe pa so imeli še eno možnost: odseljevali so se na redko naseljene druge celine, poimenovane kot »nikogaršnja zemlja«. Naselili so Severno Ameriko, delno tudi Južno, pa Avstralijo... Tu so našli nove možnosti preživetja, ob hkratnem **genocidu** nad prvotnim prebivalstvom.

NEDOKONČAN DEMOGRAFSKI PREHOD V »TRETJEM SVETU«

V današnjih gospodarsko nerazvitih predelih sveta, t.i. »tretjem svetu«, je situacijaglede na rasti prebivalstva drugačna kot v Evropi in tistih delih sveta, ki so jih naselili Evropejci. Tu se je smrtnost začela zniževati kasneje, kar kažejo naslednji podatki o splošni meri smrtnosti.

TRETJI SVET

leto	Splošna mera mrtnosti
1850	38‰
1900	33‰
1950	23‰
1985	10‰

Visoka rodnost – približno 43% se je zadržala vse do leta 1925, se do leta 1950 znižala na 37% in leta 1985 na 30%. Smrtnost torej ni bistveno višja kot v t.i. razvitem svetu, rodnost pa – čeprav je razvidna težnja padanja – še vedno dokaj visoka. Posledica je seveda hitra rast prebivalstva, ki jo veliko število mladega prebivalstva še pospešuje.

Točka, kjer ob nizki smrtnosti začne upadati število rojstev, je očitno dovolj visok življenjski standard in z njim pogojene drugačne vrednote. Tega pa države »tretjega« sveta še niso dosegle. Nekoč so bile kolonije evropskih industrijskih držav in v ekonomskem smislu so to še vedno (neokolonizem). S kolonizacijo so Evropejci uvedli tudi nekatere izboljšave: gradili so ceste, uvedli produktivnejše načine obdelovanja zemlje, ponudili medicinske storitve in izdelke farmacevtske industrije. Potrebovali so pač tamkajšnjo delovno silo pri izkoriščanju naravnih bogastev. Te izboljšave so znižale smrtnost ob hkratni visoki rodnosti. Tam, kjer avtoktonih prebivalcev niso potrebovali, ker so ozemlje sami naselili, ni nobenih problemov z rastjo prebivalstva, ker so jih skoraj uničili. Zgovoren primer so severnoameriški Indijanci, pa prvotni prebivalci Avstralije, Tasmanije itd.

Tisti, ki so prepričani, da se ljudje v tretjem svetu prehitro razmnožujejo, predlagajo različne načine zmanjševanja rodnosti. Eden od njih je poučevanje ljudi o načrtovanju družine: ljudi je treba poučiti o možnostih kontracepcije in jim predstaviti prednosti majhnega števila otrok. Večini primerov takšno prosvetljevanje ni dalo zaželenih rezultatov. Druga rešitev pa je t.i. etika »življenske ladje«. Stradajočim ljudem v državah »tretjega« sveta naj bi odrekli pomoč v hrani, kajti s svojim nekontroliranim razmnoževanjem obnašajo sila neodgovorno. Zemlja lahko prehrani samo določeno število ljudi in če tega ne doumejo, naj pač trpijo posledice. Kaj bo sicer ostalo za naše vnuke, se zaskrbljeno sprašujejo.